

1877-78 TÜRK - RUS SAVAŐINDAN SONRA BALKANLARDA DURUM

ESAD FUAD TUGAY

1877-78 harbinde mağlp olan Osmanlı Devleti sulhe kavuŐmak için Mart 1879 Ayastefanos Muahedesiyle Rusların ileri sürdükleri Őartları kabul etmek zorunda kaldı. Tuna vilâyeti ile aŐađı yukarı Makedonya'nın tamamını ve Trakya'nın bir kısmını içine alan 162.300 km². geniŐliđinde, nüfusu 4 milyona bliğ olan bir Bulgaristan ihdası bu Őartların başında geliyordu. Ayrıca idarenin tanzimi için iki sene müddetle Rus işgali altında kalması öngörülen bu ülkeyle Türkiye arasındaki müŐterek hudud, batıda Ege Denizi'ne mahrec temin edecek Drine mansabından kuzeye doğru bu nehri ve Rodop silsilesini takiben Edirne'yi aÇarak Lüleburgaz yoluyla Midya civarında Karadeniz'e ulaŐıyordu.

Balkanlarda Rus nüfuzunun hkimiyetini tesise ma'tuf Ayastefanos muahedesi, aynı zamanda İstanbul ile Boğazların emniyetini ihlâl ettiğinden Avusturya ile İngiltere ve Fransa tarafından tepkiyle karŐılandı. Bu muahedenin tescili için büyük Devletler tarafından gözden geçirilmesini Şart koŐtular.

Bu husus hakkında cereyan eden müzakereler neticesinde gerek Avusturya, gerekse Rusya ile dostane münasebet idame eden Almanya'nın baŐŐehri Berlin'de, Türkiye'nin de iştirâkiyle bir kongrenin akdi kararlaŐtırıldı.

Temmuz 1879 da toplanan Kongre, Makedonya'nın Türkiye hududları içinde kalmasını, harpte Ruslara fiilen yardımda bulunan Romanya'nın işgal ettiği Dobruca, muvazenenin temini için Sırbistan'a ilhaki ngrlen Timok, Vranıyave, NiŐ bölgesi hariç, Tuna ile Rodoplar arasındaki ülkenin, Türkiye'nin hükümranlık hakları bki kalmak Şartıyla, Bulgaristan ve Őark Rumeli namlarıyla iki eyalete taksimini, merkezi Sofya'da olan Balkan silsilesinin kuzeyindeki Bulgaristan'ın idaresinin Avrupalı bir prene, Şarkî Rume- li'nin de bir Osmanlı-Hıristiyan valinin idaresine tevdiini karar altına almakla beraber, asayıŐın temini için Bulgaristan'a muntazam

bir ordu teşkil etmek hakkını tanıdığı halde Şarkî Rumeli'nin silâhlı kuvvetini bir milis teşkilâtından ibaret olarak tahdid etti.

24 Şubat 1879'da Bulgaristan Kurucu Meclisi Tırnova'da toplandı. Büyük çoğunluğu köylülerden ibaret olan bu meclis Dragan, Tsankov, Lyuben Karavelov ve Petko Raçef Slaveikov gibi aydın milliyetçi liberallerin etkisi altında demokrasi bakımından birçok demokrat memlekete örnek olabilecek bir Anayasa ilân etti. Bu anayasa hükümlerine göre, vakit kaybetmeden Millet Vekili seçimlerine geçildi. Sobranye nâmı altında ilk içtimainı 29 Nisan'da akteden bu millet meclisi, idareyi ellerinde bulunduran Rus memurları ile Rus işgal ordusu mensuplarının teşvikiyle, Rusya İmparatoru Alexandre II.nin yeğeni, Hess Hânedanından, 22 yaşındaki Prens Alexander von Battenberg'i, Bulgaristan Prenslğine seçti.

Genç Prens, Stankov kabinesini azil, Sobranye'yi fesih ve yeni seçimlere gitmek üzere Fin asıllı Rus Generali J. C. Ehrnroth'u başvekil nasbetti. Bu General de L. N. Solobev ile A. V. Kaulbars'in iştirâkiyle muhafazakârlardan teşekkül eden bir kabine kurdu.

Yeni seçimler neticesinde oldukça uysal bir meclis meydana geldi. Memlekette istikrarı sağlamak maksadiyle, yedi sene müddetle tam yetki tanınmasını öngören bir kanun teklifini bu meclis onayladı ve bu müddet için mevcudiyet sebebi kalmadığından tatile girdi.

Böylece geçici bir süre için mutlakiyet teessüs etmiş oldu.

Başlangıçta aralarında işbirliği yapan generaller kısa bir müddet sonra, bir demiryolu imtiyazı yüzünden ihtilâfa düştüler. İdarede aksaklıklar başgösterdi, nizam bozuldu. Bulgaristan'da durum bu merkezde iken, bu memleketi Rusya'nın mümtaz bir eyaleti telâkki eden Tsar II. Alexandre, Narodniya-i Volva (Millî İrade) ihtilâl cemiyetine mensup siyasî tethişçiler tarafından öldürüldü.

Bir süredir suikastler ve ayaklanmalara sahne olan Rusya'yı huzura kavuşturmayı gaye ittihaz eden oğlu ve halefi III. Alexandre, bütün gücünü bu hedefe yöneltmek için Batı Devletleriyle olduğu gibi, başta Türkiye olmak üzere Balkan devletleriyle de iyi münasebetler tesisine ve ihtilâflara sebep olabilecek Bulgaristan'ın iç işlerine karışmaktan sakınmağa karar verdi.

Bu durumda Bulgar Kabinesine dahil Rus Generallerinin aralarındaki anlaşmazlığı gidermeği üzerine almak zorunda kalan Prens Alexander von Battenberg'in arabuluculuk teşebbüsünü, General

hakaretle reddetti. Prens de, Devlet Başkanı sıfatıyla mâruz kaldığı bu hareketi şiddetle kınayan halkın sağduyusuna gücenererek, Eylül 1883 tarihiyle mutlakiyet devrinin sona erdiğini ilân ve Sobraniyeyi toplantıya dâvet etti.

Ehrnroth Kabinesi çekilerek iktidarı muhafazakârlar ile mutedil liberallerden teşekkül eden bir koalisyon kabinesine terketmek zorunda kaldı.

Halkın reylerini paylaşan bu iki parti de Ayastefanos muahede-siyle bir aralık tahakkuk eder gibi görünen büyük Bulgaristan'ın ihyasını gaye ittihaz etmiş ve bu hedefe erişebilmek için ilk adım olarak Şarkî Rumeli Eyaletinin ilhakını benimsemiş, diğer Liberaller, vakit kaybetmeden bu hususda teşebbüse girişmek istedikleri halde, muhafazakârlara uyararak daha müsait bir zamana teşebbüsün talikini talep ediyordu.

Her iki grup noktai nazarında ısrar ettiğinden bu koalisyon kabinesi de iktidarı L. Karavelov başkanlığında aşırı milliyetçilerden teşekkül eden bir kabineye devretti.

Yeni kabine Prensın reyî hilâfına, vakit kaybetmeden teşebbüse geçmeye karar verdi.

Şarkî Rumeli Eyaletinin savunma gücü Fransa müstemleke ordusu tarzında tanzim olunmuş beş bin kişilik bir milis kuvvetinden ibaret idi. Efradı ücretli erlerden, subay kadrosu muhtelif milletlere mensup gönüllü subaylardan meydana gelen ve başında Alman asıllı bir Osmanlı Generali (Strecker Reşit Paşa) bulunan bu teşkilâtın kademeleri arasında irtibatı temin eden yegâne unsur da kumanda lisanı olarak kabul edilmiş Rusça'dan ibaretti. Bu kuvvetin herhangi bir saldırıya karşı eyaleti savunması düşünülemezdi. Nitekim harekete geçen Bulgar ordusu Pomak köylerinin direnişinden başka bir mukavemete maruz kalmadan eyaleti işgal etti, Vali Gavril Paşa'yı muhafaza altında hudut haricine çıkardı ve idareye el koydu.

Bu emrivâki karşısında Prens Alexandre da Filibe'ye gelmek ve oradan 18 Eylül 1885 de Şarkî Rumeli Eyaletinin Bulgaristan'a ilhakını resmen ilân etmek zorunda kaldı.

Balkanlarda muvazeneyi ihlâl eden bu darbeyi Avusturya, Sırbistan ve Romanya kınadıkları halde, başta İngiltere olmak üzere, Almanya hariç, diğer Batı Devletleri sempati ile karşıladılar.

Devletin hükümlerini haklarını korumak için zecrî müdahalede bulunması beklenen Osmanlı Hükümeti harpten zayıf düşen memleketin durumunu ve Rusya'nın er-geç Bulgaristan'ı desteklemesi ihtimalini gözönünde bulundurarak kuvvete başvurmaktan sakınmağa ve meselenin müzakere yolu ile sulhen halli için Berlin Kongresine iştirâk eden devletlerin tavassutuna müracaata karar verdi.

Rusya ile dostluk münasebetlerinin devamını Alman Dış Politikasının temel unsuru addeden Bismarck'ın teşebbüsüyle Almanya, Avusturya ve Rusya 18 Haziran 1884 de İmparatorlar İttifakı nâmiyle maruf bir muahede aktettiler.

Bu ittifak Avusturya'ya bir menfaat temin etmediği gibi, bu devleti tehdit eden Slav tehlikesine karşı bir garanti de sağlamıyordu. Rusya'nın zaferi ve bu zaferin neticesinde Yeni bir Slav Devletinin meydana çıkması, Güney Doğu Avrupa'da, Panslavizm propagandasının etkisini arttırdı.

Avusturya İmparatorluğunun nüfusunun mühim bir kısmını teşkil eden Çekler, Slovaklar, Slovenler ve Hırvatlar bu propagandanın etkisi altında, Millî benliklerini korumak için muhtariyetlerini hedef ittihaz eden bir takım idarî ve siyasî haklar ileri sürmeğe koyuldular.

İmparatorluğun dağılmasını intac edecek bu cereyana karşı daha müessir bir politika takibine karar veren Viyana Hükümeti, Sırbistan'la Bulgaristan'ın arasındaki nüfuz rekabetinden ve Basarabya'nın Rusya tarafından ilhakı yüzünden bu devletle Romanya arasındaki ihtilâftan faydalanarak, müttefiklerinden gizlice, Sırbistanla 28 Haziran 1883, Romanya ile de Ekim 1883 de birer karşılıklı yardımlaşma muahedesini aktetti.

Bu muahedeler hakkında bazı haberlerin şüyu bulması üzerine, Güneydoğu Avrupa Slavlarını isyana teşvik eden Makedonya-Bulgar ihtilâl şebekesinin faaliyetini yakından takip ve murakabe etmek maksadiyle, Avusturya'nın Selâniği işgale karar verdiğine dair bir rivayet de veran etmeye başladı. Bu rivayet hakkında Avusturya hükümeti nezdinde tahkikatta bulunmak üzere, Sultan Abdülhamit, İmparator Fransuva Jozef'e murassa Osmaniye nişânı ihdasını, vesile ittihaz ederek Müşir Fuad Paşayı fevkalâde Büyük Elçi sıfatıyla Viyana'ya gönderdi.

Nişân-ı âlinin takdiminde, İmparator Hazretleri, böyle bir eser-i muhabbetten dolayı duyduğu memnuniyeti beyan eyleyerek,

Padişah Hazretlerinin pek kıymetli sıhhat ve âfiyetlerini istifarda bulundu. Ertesi gün, İmparator tarafından, “Şönbrun Sarayı”na akşam taamına dâvet edilen Müşir Fuad Paşa ile imparator, padişah hazretlerinin güzel vasıflarını yadettikten sonra, mevzu, tensikat-ı askeriye intikal etti. İmparator, hıristiyanların askerlikle mükellef olup olmadıkları hakkında malûmat edindi.

Müşir Fuad Paşa, Viyana’daki ikameti esnasında Hariciye Nâzırı tarafından dâvet olunduğu bir yemekte, aralarında geçen mükâlematta, Nâzır-ı müşar-ünileyh İstanbul’u görmek fırsatını elde edemediğinden bahisle, konuyu, Selâniğin işgali hususundaki rivayetlere intikal ettirdi ve bunların bir esasa dayanmadığını ifade eyledi.

Fuad Paşa, Harbiye Nâzırına vâki olan müracaatından sonra, askerî kışlaları ve silâh fabrikalarını ziyarette bulundu. Top dökümhaneleri de görüldü. Avdet esnasında da son derece hürmet gösterildi.

Müşir Fuad Paşa, Avusturya’nın böyle bir işgale teşebbüs niyetinde olmadığı ve durumunun böyle bir harekâta müsait bulunmadığı kanaati ile İstanbul’a döndüğünde, vazifesinin suret-i ifasında göstermiş olduğu çabaları ve bu hususta kanaatini, bir rapor halinde Sultan Abdülhamit’e sundu.

Rumeli-Şarkî’nin Bulgaristan tarafından işgali Balkanlardaki dengeyi aleyhine ihlâl ettiğinden, Sırbistan, Avusturya’nın desteğine güvenerek, Bulgaristan’a 14 Ekim 1885 de harp ilân etti. Sırp ordusu, ilk hamlede, Slivnitsa mevkiine kadar ilerledi ise de, Bulgar kuvvetlerinin mukabil taarruzu karşısında Pirot’a kadar çekilmek zorunda kaldı. Avusturya’nın müdahalesi üzerine, Bulgarlar işgal ettikleri araziye terketmek ve Sırbistan’la 3 Mart 1886 tarihinde Bükreş Sulh Muahedesini aktetmeye mecbur oldular. Avusturya ile Rusya arasındaki nüfuz rekabetinden meydana gelen istikrarsız duruma nihayet vermek için, Almanya, durumu Berlin muahedesine iştirâk eden devletler tarafından bir konferansta gözden geçirilmesini teklif etti.

Devlet-i Osmaniyenin dâveti üzerine bu konferans, İstanbul’da Tophane Kasrında 5 Nisan 1886 da in’ikat etti.

Konferans, Balkanlardaki statükonun devamına, Osmanlı devletinin Rumeli-Şarkî ve Bulgaristan üzerindeki hükümranlık haklarının ipkasına ittifakla karar verdi. Bu kararı Bulgaristan halkı, tepki ile karşıladı. Rusya taraftarı Stambulov’un başkanlık ettiği bir

grup subay, Prense karşı isyan etti. Prensi bir müddet sarayında göz altında bulundurduktan sonra, memleketi terketmesine muvafakat gösterdiler. Prens Alexandre mevkiine iadesi için Rusya'nın muavenetine müracaatta bulundu ise de, Çar III. Alexandre'nin (Bulgaristan'a avdetinizi tavsiye etmem) cevabı üzerine istifa etti. İdareyi muvakkaten Stambulov, Karavelov ve Mutkurov'dan ibaret bir Niyabet Heyeti ele aldı.

Bu heyetin tavsiyesiyle, Sobranie, Saxe-Coburg-Gotha hânedânından Prens Ferdinand'ı Bulgar Prenslğine intihab etti.

Prens, kendisini Sofya'ya dâvet için gelen heyete, Bulgaristan hakkında takip edeceği siyaseti ve düşüncelerini anlattı; Bulgar umumî efkârının, Büyük Bulgaristan'ın tahakkuku hususundaki iştihakına katıldığı halde, bu gayenin istihsali için, evveleminde memleketin kuvvetli bir orduya sahip olması lâzım geldiğini, bu ordunun teşkiline kadar oldukça uzun bir sulh devresine ihtiyaç hissedildiğini, bu devrede Tophane kararlarına riayet etmenin ve Osmanlı devletiyle dostane münasebetlerin tesis ve idamesinin şart olduğunu izah etti.

Bu kanaatlerle Bulgaristan'da meclis huzurunda yemin ettikten sonra, Osmanlı Padişahına arz-ı tazimatta bulunmak üzere İstanbul'a geldi.

Prensin bu davranışından memnun olan Abdülhamit kendisine Müşirlik rütbesini tevcih eyleyerek, Bulgaristan Prensi Ferdinand'ı, Müşir Ferdinand Paşa ünvanı ile, Rumeli-Şarkî Vilâyeti Valiliğine nasbetti. Ferdinand, bundan sonra bütün gücünü, kuvvetli bir ordu teşkiline hasretti.

1894 de, Filibe'de Komiser Kâtibi sıfatıyla bulunan Albay Salih Bey "Sadrazam Salih Paşa", zamanın Genel Kurmay Başkanlığına verdiği raporda, Bulgar ordusunun harp zuhurunda, Avrupa küçük devletlerinden Felemenk, Belçika ve İsviçre'den daha kuvvetli ve İsveç-Norveç'e yakın kudrette bir ordu çıkarabileceğini yazdıktan sonra, kanaatlerini şöylece bildirdi: "... Osmanlı Devleti, mezkûr hükümetlerin cümlesine haddini bildirmek iktidarına sahip bulunmakla beraber, birkaç sene sonra Bulgaristan'ın kuvveti artacak ve 1906 senelerine doğru onunla harbetmek, hemhudut olmayan Avrupa hükümetlerinden biriyle uğraşmaktan daha da güçleşecektir. ."

Nitekim, Albay Salih Bey'in kanaatlerinin doğruluğu, 1909 senesinde ortaya çıktı. Bulgaristan Bu tarihte istiklâlini ve Prens Ferdinand da krallığını ilân etti.

TARAF-I ŞAHANEDEN, AVUSTURYA İMPARATORU
FRANSUVA JOZEF'E İHDAS OLUNAN MURASSA
OSMANLI NİŞANININ TAKDİMİNE MEMUR MÜŞİR
FUAD PAŞA'NIN VİYANA'DAKİ MÜŞAHADELERİ
HAKKINDAKİ RAPORUNUN SURETİ

Viyana'ya muvasalatımızın ertesi günü, heyetimize refakat edecek teşrifatçılar, saray arabalarıyla Sefaret-i seniyyeye geldiler.

Bir arabaya ve maiyet-i çâkerî memurları dahi diğer arabaya râkiben, saray-ı imparatoriye gidildi. Sarayın dış kapısında iki bölük kadar askerle bir bando mızıkâ resm-i selâmı badelifâ saraya duhulümüzde teşrifatçılar vesatetiyle nerdibandan istikbal olunarak, buradan İmparator hazretlerinin buldukları salona kadar, cenahende gard bölükleri, büyük üniformaları lâbis oldukları halde dizilmiş idiler. Nişân-ı âlînin, İmparator hazretlerine itasında müvalât-ı seniyyeyi mutazammın lâzım gelen kelimat irad olunup, müşar-ünileyh hazretleri de şöyle bir eser-i muhabbetden fevkalhad memnuniyetlerini beyan ve âfiyet-i giran-kıymet-i cenab-ı hilâfetpenahiye istifsardan sonra rüsum-i mutadeden olduğu üzere mâiyet-i çâkerî memurları kendisine takdîm olunarak avdet olundu. Birgün evvelce Şönbrun Sarayında akşam taamına imparator hazretleri tarafından davet edilmiş olduğumuzdan oraya gidilerek leffen arz ve takdim-i huzur-i âlî kılınan defterde muharrer zevatın med'uv ve hazır bulunduğu taamda Sefir Paşa ile kulları müşar-ünileyh hazretlerinin sağ ve solunda olduğumuzdan gerek taam ve gerek ba'det-taam birçok evsaf-ı celile-i cenâb-ı şehinşâhiyi, zikr-ü yad eyledikten sonra tensikat-ı askeriyeye nakl-i kelâm edip bunun dahi mücerret himem-i seniye-i cenâb-ı mülûkâne asarından olduğuna dair dermeyan eylediği sözler arasında tebaa-i hrıstıyanenin dahi askerlikle mükellef olup olmadıklarına dair vâki olan ifadatına bil-umum tebaa-i Osmaniyenin askerlikle mükellefiyetleri âmal-i seniyye-i cenâb-ı hilâfetpenahileri cümlesinden bulunduğunu ve suver-i icraiyesine

dair tensikat-ı askeriye komisyonunca lâzım gelen kanun lâyhalarının tanzim edilmekte olduğunu ifade eyledim. Müşar-ünileyh hazretleri, bunu pek acibâne bir tarz ile telâkki eyleyerek “Tekrar alınacak mı?” sualiyle bu bahse hitam vererek sadedi kelâmı, âfâkî bir defa da, ava gitmekliğimi ve görülecek yerleri görmekliğimi makam-ı taltifde söyledi. Taamdan kalktıktan sonra suret-i fevkalâde olarak salonda umuma sigar ve sigaret içmelerine müsaade eyledi. Ve o esnada hazır olan vükelâsiyle ve sefaret-i seniyyeye memur bizler ile de ferden ferdâ görüştü. Bu mülâkat tahminî bir saatten ziyade imtidat ettikten sonra, elini vererek veda ile beytimize avdet olundu. Müşar-ünileyh hazretleri bu davetten iki gün mürurunda Trieste’ye müteveccihen Viyana’dan hareket ettiler. Mezkûr taamda Hânedan-ı İmparatoriyeden hiçbir kimse bulunmadığı gibi imparatoriçe de mevcut değildi. Vâki olan tahkikatı âcizaneme nazaran, müşar-ünileyha hamamlarda olduğu ve Arşidüklerden ekserisi dahi sayfiyelerinde bulduklarından nâşi, taamda bulunamadıkları anlaşıldı. Yalnız Arşidük Albert, Viyana’da bulunduğu haberi alınmakla refakatimizde bulunan Kaymakamın ifadesinden müşar-ünileyhle görüşülmesi münasip olacağı tefehhüm olunması üzerine Arşidük hazretleri ile olacak mülâkatın bir kerre de Hariciye Nazırından istifsarını Kaymakam-ı mumailiye ifade eyledim. O dahi Nazır-ı müşar-ünileyhden ledessual münasip olacağı cevabını alarak Göts cihetinde müşar-ünileyh Arşidükün sarayına heyet-i refakat ile gidilerek mülâkat edildi. Ve âfiyeti seniyyeyi istifsar ve zât-ı şevket-simat-ı hazret-i padişahîye olan meveddet-i mahsusasını beyan eyledi. İmparator hazretlerinin vermiş olduğu taamın ertesi günü Hariciye Nazırını kullarına iade-i viziteye gelerek bazı âfâkî musahabetten sonra Hariciye Nazırlarına mahsus Şönbrun sarayının bir cihetinde bulunan dairede yemeğe davet eyleyeceğini beyan eyledi. Ve bu davete icabet olunarak taamda heyet-i vükelâdan dahiliye ve hariciye nazırları ile hariciye müsteşarı ve memurları ve mezunen Viyana’da bulunan Avusturya, Bükreş ve Petersburg sefirleri ve sefaret-i seniyye memurları hazır bulundular. Bu ziyafetlere mukabeleten vâki olan istizan üzerine erzan buyrulan müsaade-i seniyye-i cenâb-ı şehinşâhîye mebni bir ziyafeti mutantana ve mükemmele verildi. Hariciye Nazırını bu ziyafete davet için gittiğimde ve esna-i taamda Viyana’da cereyan eden mükâlemat oldukça şayan-ı ehemmiyet mevaddan olmakla arzını vecibe-i ubudiyet addeylerim. Nazır-ı

müşar-ünileyh İstanbul'u göremediğinden bahsi açarak şu sırada bulunduğu memuriyet mülâbesesiyle görmek adîm-ül-ihimal olduğunu ve bilfarz böyle bir teşebbüste bulunma âlemin bunda devleteyn beyninde akd-i ittifak gibi bazı mekasıd-ı siyasiye olduğu zan ve tahmininde bulunacağımı ifade eylemekle bendeleri dahi sıfatı memuriyetimin politika mesailine girişmeye kat'iyen ve katibeten müsaadesi olmadığına dair ifadatta bulunduktan sonra devlet-i aliyyenin Avusturya devletiyle olan münasebat-ı dostane ve kâmilininin bu gibi kâğıt üzerine konacak bir ittifaka her veçhile müreccah bulunduğunu beyan eylemekliğim üzerine sadedi Mısır meselesine intikal ettirdi. Devlet-i aliyyede Mısır hakkında ne meslek ittihaz olunacağı zemininde vâki olan sualine bu meseleye dair kat'â malûmatım olmadığı cevabını verdim. Bu sırada tekrar kelâma âgaz ile şu aralık İstanbulca Avusturya devletinin Selâniği işgal eylemesi sözleri tekevvün ediyormuş. Halbuki buna dair Kabinece asla bir tasavvur olmadığını ve Avusturya devletince gözetilen cihet, Berlin Kongresinde tahdid ve tâyin edilen hudut ve vezaif haricinde bir harekâta bulunmamak olduğunu min gayrı resm olan ifadat-ı çâkeraneme karşı suret-i resmîyede beyan eylediğini ve ifadatını huzur-ı meâli-neşr-i mülûkânelerine arzımı iltimas eylemesine karşı hiçbir vakitte devleteyn beyninde câri olan münasebat-ı kâmileye ve hukuk-i düvele münafi olan bu gibi hâlât İstanbulca hatırlara getirilmediği ve bu makule teveccühat erbab-ı agrazın celb-i menfaat ve devleteyn beyninde câri olan meveddeti ihlâl maksadı ile tasni' edilmiş erâcif kabilinden şeyler bulunduğunu dermeyan eyledi. Müşar-ünileyh demiryollarının iltisakı meselesinin bir an akdem husulü devlet-i aliyyenin menafi-i maliye ve mülkiyesine pek büyük medarı olacağını ilâve-i makalât eyledi. Veda esnasında kulları ile bir kerre daha mülâkat arzusunda olduğunu ve yevm-i mülâkat ile saatini bildirdiğini söyledi. Binaenaleyh İstanbul'a hareketimden birgün evvel mülâkat edilmekle Nâzır-ı müşar-ünileyh devlet-i aliyyeye olan hulûs ve meveddetinden bahse girerek Arnavutluğun ve İşkodra'nın ekser cihetlerinde eşkıya çeteleri görülmekte ve bunlar tarafından ahali-i islâmiye ve hristiyaneye ika-ı mezalim edilmekte olduğunu mevsukan haber almakta olduklarından, bu vilâyetlere tayin buyrulan valilerin mücerret ve umur-i idare ve inzibatıyyeye muktedir zevattan nasb ve tayini ve asakir-i mevcudenin asayiş-i mahalliyyeyi muhafazaya kâfi bir hale iblâğı ile ilerde vahameti müntec olacak

vukuatın hemen önünün alınması muvafık-ı hikmet-i hükümet olduğunu dermeyan ile saded-i kelâmı Yunan meselesine intikal ettirerek şimdilik bu meseleye düvel-i sairenin müdahale etmek tasavvurları yoksa da, imtidadı halinde tebdil-i efkâr eylemeleri melhuz olduğundan bunun müdahale-i ecnebiyeye meydan verilmeksizin devletçe tesviye olunmasını devleteyn beyninde câri olan dostluğa binaen tavsiye eylediğini ifade eyledi.

Viyana'da bulunduğum müddette resmî vizitelerden ihtilâs-ı vakt olundukça şehrin şayan-ı temaşa olan mahalleri görüldüğü sırada Harbiye Nazırına vâki olan müracaatım üzerine askerî kışlaları ile esliha-i sakîle ve hafife fabrikalarından iptida piyade kışlasına gidilmişti. Kışlanın intizam-ı hali, şayan-ı takdirdir. Efradın iskânına mahsus olan mahaller koğuş tarzında olmayıp 12 veya 16 kişi istiaab eden odalardan ibarettir. Ve beher neferin bir karyolası vardır. Efrad-ı asâkir, şeklen ve vücuden mehib olmayıp, asakir-i Osmaniyeye nazaran çocuk denilebilir. Terbiye ve itaat cihetleri tahsin olunur surette ise de, malûmat-ı askeriyeleri zan ve tahmin radde-sinde olmadığını, alayın miralayından, alay ve tabur mekteplerinde okunan derslerin programını sorduğum sırada söylemiş olduğu programa nazaran, hesaptan misal halletmek üzere neferattan birini intihap eylemesi hakkında vâki olan taleb-i âcizâneme karşı, bir hayli telâştan sonra, neferat-ı mezkûrenin yeni toplanmış asker oldukları itizarı ile mücalebetten istidlâl eyledi. Nişan endahına mahsus mekteplerin henüz kışlanın yeni yaptırılmış olduğundan nâşi olmadığını dahi ilâveten beyan eyledi. Süvarileri, piyadelerine nazaran hayvan ve takımlarının mükemmeliyetinden nâşi, güzel bir haldedir. Ve bilumum sunuf-i muhtelif-i askeriyesinin lâbis oldukları üniformalar gayet basit ve rahattır. Zabitanına gelince: Umumun ahvaline memuriyet-i çakeranemin, adem-i müsaadesi hasebiyle tamamiyle ıtıla' hasıl olmamış ise de, görüştüğümün içinde fevkalâde muktedir bir zabıt görülemedi. Mamafih, askerliğin esası olan itaat ve inzibat tamamen mevcuttur. Top ve fişek imaline mahsus olan ve hasbelicap 3 ilâ 4 bin ve şimdi 1.500 ameleyi muhtevi bulunan ve Viyana'nın harici sayılır ve Harbiye Nezaretinin ümera dairesinde ve bir ferik kumandasında Tophane-i Âmire mukabilindeki Arsenal'e gidilerek orada asar-ı kadimede kullanılan esliha ile muharebat-ı salifede iğtinam ettikleri eşya salonları mahall-i mezkûrun nazır olan ferik delâletle görölerek ohaçyüz (?) toplarının

dökümhaneleri muayene olundu. İntizam ve tertipleri, sezavâr-ı tahsindir. Bu amele içinde fişek kovanlarını tathir ve yeniden kapsül vaz'ı ameliyatında bîkes kadınları da işletiyorlar. İmalâthanelerinin mamulâtı mahfuz olan depoları görülüp bunların dahi intizamı derece-i nihayededir. Tekmil her bataryanın kâffe-i edevatı ihtiyatları ile beraber olmak şartıyla bir yere cem olunmuştur. Askerin sefer haline ircamda, yalnız bunları beygirlere rabt ile harice çıkarmaktan gayrı birşey olmayıp, toplar tamamıyla hazır ve müheyyadır. Fabrika Nazırının ifadatından Avusturya devletince henüz kolordu tertibi usulü kabul olunmadığından, her fırka merkezinde o fırkanın ihtiyacatına kâfi eşya depoları bulunduğu anlaşılmıştır. Şu aralık piyade alaylarının ekserisinin ve bilûmum orduların seferber haline ircama ihtimalâtında görülen külfet üzerine numaraların tahvili ve kolordu usulünün kabulüne karar-ı kat'î verildiği, refakat-ı çâkeriyeye memur mumaileyh Henri tarafından vâki olan ifadat cümlesindedir.

Viyana'dan müfarakat-ı bendegânemde gidilen tarik ihtiyar olunarak resm-i istikbalde meşhud olan hürmeti, avdetde dahi gördüm. Avusturya memalikini geçtikten sonra, Romanya hududu dahilinde Turn'a gelindikte, Devlet-i aliyye konsolosu ile Polis müdürü, istikbal için demiryolu mevkiine gelmiş oldukları gibi, Romanya hududundan çıktığımız sırada da, Yergöğü mevki-i askerisi kumandanının muavini Binbaşı Nikita hoşâmedî zımında mevkiinden vapura kadar kulunuzla gelip, mumaileyhle mükâlemamız dahi, kralın taht-ı kumandasında olarak 40.000 kişiden mürettep bir kuvve-i askeriyenin Kalas civarlarında 5-6 güne kadar büyük manevra icra edeceği anlaşıldı. Seyahat-i âcizanemde mesmu' ve meşhudum olan hâlât ve makalât, mevad-ı ma'ruzadan ibaret olduğu .. âlem şumul-i âlî buyuruldukta, emr-ü ferman, Hazreti Veliyy-ül-emr efendimizindir.

Fî 19.. ve fî 20 Eylül 98

SALİH BEY'İN FİLİBE'DEN GÖNDERDİĞİ RAPORUN SURETİ

Balkan hükümet-ı sagîresi meyanında en genci, fakat hâlen en zî-kuvvet olanı, büyümek için evvel be evvel Makedonya'ya sahip olmak hulyalarında derece-i ifrata varanı, Bulgaristan Emaretidir.

Bu babda, birçok mücadelât-ı mantıkîyeye mahal yok ise de, tevzi-i maksat üzerinde yalnız şurasının arzına ictisar ederim ki, Bulçika hükümeti takriben 6,5 milyon nüfusa, yani Bulgaristan'ın iki misli bir ahaliye mâlik ve ticaret ve servet itibariyle de, Avrupa devletlerinin bazılarına faik iken, vakt-i sulhda ancak 47 ilâ 48 bin kadar asker beslemekte ve esnay-i seferde ise 90 bin raddesinde olan Gard Sivik müstesna olmak üzere 136 bin asker çıkarmaktadır. Felemenk devletine gelince, 5 milyon nüfusu olmasına mukabil vakt-i hizada 27 bini, zamanı harpte dahi dörder taburlu üç alay piyadeden müteşekkil yalnız üç firkanın teslihini kâfi görüyor. Bu iki mutavassıt devlet orduları emaretin çıkarabileceği kuvvetler arasında hâl-i hazırda bile fark-ı küllî ve azîm bir nisbetsizlik zâhir ve 8-9 sene sonra İsveç ve Norveç hükümetinden bile fazla asker çıkaracağı sabit ve bâhir olmakla Bulgaristan'ın âmâl ve mekasıdı hakkında şimdiye kadar edilen rivayat-ı muhtelif ve mütaleât-i mütenevviyanın pek esassız olmadıklarına, hattâ bilvücut şaibe-i mübalâğadan âri bulduklarına. . ve kanaati sâbittir. Asar ve delâil-i müteaddide ile müsbet olduğu veçhile emaret kendisini Büyük Frederik zimam-ı idareyi yeddine aldığı vakit Prusya'nın bulunduğu hal ile mukayese etmek istiyor, birkaç seneden beri gûya hakk-ı sarihi imiş gibi hakkında feth-i dehenşikevî olageldiği halde Yunan'ın varisi sıfatıyla da Büyük İskender'e küçük mikyasda halef olmak arzusu besliyor. Bu dava-yı hâm vukuat-ı müstakbele vekayi-i maziyenin nev'an tekrarından başka birşey değildir iddia ve itikadında bulunan bir firka-i kalîle nazarında hak kazansa bile Balkan şibih ceziresinde anâsır-ı muhtelif ve alâik-i ecnebiyye mevcut oldukça mecruhtur.

Bununla beraber şurası muhakkaktır ki, emaret hâl-i hazırda Balkan hükümetinden her biriyle ayrı ayrı ve bundan 8 ilâ 9 sene sonra da ikisine karşı harp etmekten zerrece havf ve ihtiraz etmez. Devlet-i Osmaniye, hükümet-ı sagîre-i mebhusenin cümlesine haddini bildirmek iktidarını hâiz olmakla beraber seneler geçtikçe Bulgaristan'ın kuvveti ve o nisbette de mütalâbatı artar ve 1906 senelerine doğru vâsıl-ı hadd-i ga olur ki, o zaman onunla harb etmek hemcivar olmayan Avrupa hükümetinden biriyle uğraşmaktan güçleşir. Makedonya'da Bulgarlara imtiyaz verildiği nisbette oralarda hüküm ve nüfuz-i saltanat-ı seniyye duçar-ı tezelzül olur.

Makedonya Şarkî Rumeli gibi muhtariyet idare hey'etine Fransa değil, hattâ Hûda nekerde bütün bütün Bulgaristan'a ilhak

edilse bile Bulgarların hırsı ve kanaatleri üzerinde aksi te'sir hasıl etmekten başka bir netice vermez. Kendisini daha şimdiden Balkan'ın varis-i müstakbeli addedecek kadar şımaran, emaret oldukça bir kat daha kesb-i kuvvet etmiş olacağından fi'ilen de isbata kalkışması me'mûldür. Şu ifade-i kemterânemden rehin-i ilm-i âli buyurulur ki, Bulgarların âmâl-i hâinânelerine set çekecek en müessir ve yegâne vasıta silâh ve kuvvettir. Onsuz yapılacak bilcümle ıslahat ve i'ta edilecek her nev'i imtiyazat lâfz-ı bî-mâna ve daimî fetret-i lâyuhsâ olabiliyor.

Makedonya meselesi bütün Balkan şibh-i ceziresi için öyle bir mesele-i hayatiyyedir ki, çâre-i def'i emrinde şimdiden bir kasd-ı ciddi ile bezl-i ikdâmât olunmadıkça te'sirnümâ-yı hitam olamaz.

Askerlik nokta-i nazarından bilâ ifate-i vakt icrası iktiza eden husûsat fikr-i ahkaranemce bütün Balkan kuvâ-yı askeriyesine karşı tesîs-i muvazeneden ibarettir ki, o da Rumeli darü'l-harekâtında tezyid-i kuvvete ve Anadolu'da bulunan efradın mümkün olabildiği kadar süratle muntika-i tecemmu'a celb ve hacimleri vesaitinin istikmâline ve harekât-ı tecemmu'ayı setre elverişli mevâkı-i münâsibinin tahkimine muvakkıftır. Harb etmeksizin binnetice mekasdın rehin-i hal ve tesviye olageldiği ve zamanımızda harbedebilmek onu arzu eden hükümetin her vakit elinde olmayıp, mutlaka ahval-i umûmiye-i siyasiyenin münasip ve muvafık bir zemin hazırlamış olması gibi, birçok tesirat-ı hariciyeye tebaiyyete mecburiyeti derkâr bulunduğu cihetle Bulgaristan emaretinin tedarikât-i vakıa-i askeriyesinden behemehâl harp açacaktır, diye hükmi kat'ide bulunmak keşf-i istikbal kabilinden ise de, niyet ve maksadı hakkında beyan-ı mütalâa etmek mümkün olabiliyor. Mâlûm-i meâli-melzûm-i efhamileri buyurulduğu üzere askerlik ile siyaset bu gibi mesâil-i nâzikenin halinde gayr-ı kabil-i tefrik olmak haysiyetiyle yekdiğerine hizmet ve muavenet edeceğinden her ikisinin müştereken ve müctemian tetkik ve mukayesesi sayesinde bir dereceye kadar hakikate tekarrüb kaabil olur. Binâenaleyh dâire-i istitlâat ve vüs'at-i iktidar ve tetkikat-ı bendegânemin gayet mahdud ve maksûr olmasına bakmayarak, şimdiye kadar takip edegeldiğim ahval-i umumiyeye siyasiyeyi emaretin istihzarat-i askeriyesiyle bil-muvazene netice-i ihtisat-ı çakeranemi, gayet nakıs olduğunu itirafıyla beraber bervech-i âtî tezbîre, min gayr-i haddin, ictisar eylerim.

Bulgaristan Emâretinin Filibe vak'a-i mâlûmesinden beri, rekabet-i düveliyeden bil-istifade başlı başına idare yolunu tutması Sırbıye'nin kralı Milân'ın tarih-i avdetinden itibaren büsbütün Avusturya himayesine geçmesi ve Romanya'nın İslâv milletine karşı taşıdığı kin ve adâveti izhar etmeksizin takviyeye çalışması ve Yunanistan'ın dahi meslek-i kadimi üzere Avrupa düvel-i muazzamasının teveccüh ve ianesiyle geçinmekte olması nazar-ı tetkikten geçirilirse Rusya devletinin Balkan hükûmat-ı sagîresi nezdindeki te'sir ve nüfuzunun şu son seneler zarfında tenakus ettiği ve yerine Avusturya devletinin kaim olduğu görülüyor.

Rusya hükümeti ahval-i mezkûreye pek de nazar-ı hoşnudî ile bakmamakta ve hâl-i sâbıkına iadesi için fırsatcû bulunmakta ise de, saltanat-ı seniyye ile münasebet-i dostanenin hüsn-i cereyanından dolayı müteselli olarak şarkta tervic-i âmali için hükûmat-ı sagîre-i mezkûreye birkaç seneden beri ihtiyaçtan vâreste kalmış idi. Lâkin hususât-ı mârâzanın, her ne sebebe mebni ise, âhiren tebdiline lüzum gördüğü meslek-i siyasî üzerinde sû-i tesirini göstermesi ve devletiyle, Yunanistan seferinde Yunanlıları dahi kendisinden büsbütün . . . eylemesi üzerine nazar-ı intibahını açan Rusya hükümeti Balkan şibh-i ceziresinde Karadağ'dan başka sözünü dinleyecek, arzusunu harfiyen icra edecek hiçbir hükümet kalmamış olduğunu anladığından, eski hatalar tamir, bahusus Avusturya devletinin ânen feânen tezayüt etmekte olan hüküm ve nüfuzunu tahlil ve taksir için evvelâ Girit namzetliği meselesini ortaya sürerek Yunanistan'ı celbetmek ve ona ve daha sair âmâline Bulgaristan'ı vasita ve âlet ittihaz ettikten sonra ba'dehu mükâfatını vermek suretiyle idaresini almak ve evvel-i emirde sadakat-i kadîmesinden dolayı Karadağ'ı otuz bin tüfenk ihdasiyle bir kat daha minnettar etmek azim ve niyetinde bulunmuştur ki, filhakika marû'l-arz üç hükümetin celbedilmesi sayesinde Sırbıye'nin yalnız başına Avusturya himayesinde sebat edemeyeceği ve Romanya'nın dahi tav'an ve kerhen aheng-i umûmiyeye iştirak eyleyeceği pek tabii olmakla Balkan'da eski hükm ve nüfuzunu iade ve istihsal ve Avusturya rekabetini duçar-ı izmihlâl etmiş olur.

Bulgar milliyetçi zabitlerinin arzu ettiği şerait tahtında avdetlerini temin için Rusya'nın mükâfat va'diyle fevkalâde ısrarda bulunması, Prens Jorj'un namzetliği meselesi çıkar çıkmaz, Bulgaristan'ın da tedarikât-ı askeriyyeye kıyam etmesi ve Rusya'nın maksadını

keşif ve tahmin eden Avusturya'nın bir aralık yalnız başına olduğu halde mukabele ve itirazdan ihtiraz etmemesi, Rusya'nın yekdiğerini müteakip Saltanat-ı Seniyyeye bazan teklif ve mütalebatta bulunması, hattâ aksâ-yı Şark sevkıyatını bahane ederek Kars ve Akdeniz Boğazlarının sefain-i harbiyesi için açık bulundurulması teklifini bile etmesi ve Karadağ'a bu yakınlarda otuz bin tüfenk gönderilmesi ve bunların cümlesinin üç dört mah zarfında vuku bulması tesadüfat-ı azîmeden ve mûcib-i intibâh-ı ahvâlden ve ber-veçh-i bâlâ ma'rûzâtı te'yid eden berahin ve delâildendir.

Şimdiye kadar arz ve beyan kılınan tafsilâttan Bulgaristan'ın tedarikât-ı askeriyede bulunmaz keyfiyetinin politika ahval-i umumiyesince az çok münasebette bulunduğu müsteban olmakta ise de, Rusya devleti âmaline hizmet ettirmedikçe Bulgaristan'ın ne ilân-ı istiklâl etmesine ve ne de Makedonya'dan bir hatve yer almasına hiçbir suretle râzî olmaz mütalea-i kasıranesindeyim. Rusya devleti, meydana çıkardığı Bulgaristan emaretinin kendi bir vilâyeti gibi idaresini te'min etmek ister ki, o da Rus taraftarının mevki'-i iktidara geçmesine ve Rusya'ya firar ve iltica eden zabitanın Bulgaristan ordusunda mevaki'-i âliyyeyi işgal etmesine, yani hem idare-i mülkiyyeyi, hem de orduyu elde etmesine meşruttur. Buna mukabil Avusturya hükümeti Balkan şibh-i eziresinde Rusya'nın bir vilâyetini görmekten bittabi memnun olamayacağı cihetle Rusya boyunduruğuna girmek tehlikesi başgösterir göstermez, dahilî bir ihtilâl çıkarmaları melhuz ve me'mul-i kavi olan Rus politikası muhaliflerin her sûretle mazhar-ı muavenet eder.

Prens Ferdinand'a gelince, Fransa Kralı François Jozef'in hafidi olmak sıfatıyla Fransa'da yer bulamayan ecdâdının kraliyet tac ve tahtını Bulgaristan'da vaz'-ı mevki-i şeref etmek isterse de, selefi Alexandre ol vakit kırk bin raddesine bile varamayan derme çatma ordu ile gayet cüz'î bir zamanda Sırbıyeye haddini bildirmiş ve Bulgaristan'a şeref ve şan kazandırmış, Şarkî Rumeliyi dahi zamîmei memâlik ederek emareti bir katlı daha büyütmüş iken, yine Bulgarların bir kısmını hoşnud edememiş ve Rusya ve Avusturya devletlerinin rızası hilâfında vukû' bulan hareketinin bilâhare pek ağır cezasını görmüş olması Prens Ferdinand'a dahi bir ders-i ibret olacağı cihetle Avrupa devletlerinden bir ikisinin rıza ve muvafakatini istihsal etmedikçe kendi başına hiçbir şeye teşebbüs edemez itikad-ı kesîresindeyim.

İşte buna binaendir ki, Bulgaristan emareti tedarikât-ı askeriyenin ifratına vardığı hin-i iktizâda harp edebilmek için ordusunun nevakısını ikmâlde kusur etmediği halde el'an bir karar-ı kat'î itâsından âciz bulunmakta olduğundan, ahval-i fevkalâde istisna edilirse, emaret başladığı işin altından kurtulmak için ya harp etmeğe yahut kabineyi feda etmeğe yahut dahilen zuhur edecek ihtilâli istikbal etmeğe şimdiden mecbur olduğu şikk-ı evvelin icrası için henüz ahvâl ve zamanın müsait olmadığını intizar ve kararsızlığından işrâb eylemek kabil olacağını. .

21 Nisan 314